

Slaven BERTOŠA (Pula)
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
UDK 572:94(497.13)"1671/1676"

KULTURALNO-ANTROPOLOŠKI ASPEKTI HAJDUČKOG NASELJAVANJA JUŽNE ISTRE (1671.-1676.)¹

Naseljavanje hajduka u Puljštinu predstavlja karakterističnu epizodu organizirane kolonizacije, koja pruža detaljan uvid u vrlo kompliciran mehanizam takvih seoba i objašnjava uzroke mnogih neuspjelih pokušaja da se doseljenici smjeste u Istri. Iako su bili doneseni posebni propisi i izvršene opsežne pripreme, tijekom naseljavanja, smještaja i uklapanja pridošlica u istarske prilike pojavile su se mnogobrojne nesavladive poteškoće i brojne konfliktne situacije. O kratkotrajnom boravku hajduka u Istri, a posebice njihovom proslavljenom vođi Baji Nikoliću Pivljaninu, ima u povijesnoj literaturi prilično fragmentarnih podataka. Ta je epizoda svojom žestinom zadirala u mnoge suštinske probleme onodobne Mletačke Istre, počevši od pitanja agrara, privredne inicijative istarskog žiteljstva, organizacije obrane grada Pule i njegove okolice, suzbijanja krijumčarenja, gospodarskih i pravnih odnosa između *Serenissime* i njezinih podanika, pa sve do odnosa između starosjeditelja i novih stanovnika koji su u organiziranim i samoinicijativnim seobama naseljavali Istru. Nastojanje da se provede organizirana seoba hajduka u južnu Istru poticale su gospodarske, populacijske i diplomatske potrebe, ali su pritom pokretački motivi obiju strana bili dijametralno suprotni. S obzirom na zasluge koje su hajduci stekli dugogodišnjim ratovanjem u službi Venecije, Senat je bio spreman pružiti im privremeni povlaštenu status, ali nije napuštao svoju osnovnu zamisao da hajduke što prije izjednači s ostalim pridošlicama.

I. Uvodni dio

Hajdučko naseljavanje Istre u drugoj polovici XVII. stoljeća uklapa se u neprekinuti slijed jačih ili slabijih kolonizacijskih valova koji

¹ Rad je nastao kao dio znanstveno-istraživačkih projekata "Istarsko društvo XVI.-XIX. stoljeća: povijesne i kulturološke teme" i "Povijest Zapadne Hrvatske: Istra, Kvarnersko primorje, Gorski kotar, Lika", koje financira Ministarstvo obrazovanja, znanosti i športa Republike Hrvatske.

su obnovili mnoga stara i napuštena sela, oživjeli pašnjake i oranice i došljacima popunili prorijeđeno stanovništvo pojedinih naselja. Dolazak hajduka odnosi se na vrlo zanimljivu povijesnu epizodu organiziranog naseljavanja Istre, a omogućuje detaljan uvid u složeni kolonizacijski mehanizam te objašnjava uzroke brojnih neuspjelih pokušaja da se došljaci trajno smjeste na poluotoku. Tijekom naseljavanja, smještaja i uklapanja hajduka u novu sredinu pojavile su se nepredvidive i nesavladive poteškoće, koje su – uz brojne konfliktne situacije – dovele do konačne propasti hajdučkog naseljavanja u Istri².

U povijesnoj literaturi postoji više fragmentarnih podataka o kratkotrajnom boravku hajduka u Istri, posebice o njihovom poznatom i proslavljenom vođi Baji Nikoliću Pivljaninu³. Ta je epizoda svojom žestinom zadirala u mnoge suštinske probleme onodobne Mletačke Istre, počevši od pitanja agrara, privredne inicijative istarskog žiteljstva, organizacije obrane grada Pule i njegove okolice, suzbijanja krijumčarenja, gospodarskih i pravnih odnosa između *Serenissime* i njezinih podanika, pa sve do odnosa između starosjeditelja i novih stanovnika koji su u organiziranim i samoinicijativnim seobama naseljavali Istru⁴.

II. Tijek naseljavanja

Postojala su dva glavna čimbenika koji su Senat Mletačke Republike naveli na preseljavanje bokeljskih i risanskih hajduka⁵:

- hajdučko-osmanski sukobi jako su ugrožavali tek sklopljeni mir nakon Kandijskog rata (1669.), pa je mletačka diplomacija dovedena u neugodan položaj;

² Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula 1995., str. 180.

³ Primjerice, Bernardo SCHIAVUZZI, *Cenni storici sull'etnografia dell'Istria*, Parenzo 1902., str. 114.-115.; Bernardo BENUSSI, *Spigolature polesane, Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* (dalje: *AMSI*), vol. XXIII, Parenzo 1908., str. 418.-419.

⁴ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije, nav. dj.*, str. 181.

⁵ Ponegdje se u literaturi navodi da su se bokeljski hajduci doselili iz Perasta (*da Perasto*), a opisuje ih se kao divlje morlačko pleme koje se bavi gusarenjem i razbojništvom. Za kratki pregled hajdučkog naseljavanja u južnoj Istri usp. Camillo DE FRANCESCHI, *La popolazione di Pola nel secolo XV e nei seguenti, Archeografo Triestino*, vol. III, ser. III, Trieste 1907., str. 263. Također se u literaturi spominje da su bokeljski hajduci u Pulu stigli iz Kotora (*da Cattaro*). Usp. Bernardo SCHIAVUZZI, *Cenni storici, nav. dj.*, str. 114.

- mletačka je vlada preseljavanjem hajduka nastojala nastaviti svoju kolonizacijsku politiku u Istri, a istodobno i riješiti težak položaj risanskih hajduka⁶.

Iz sačuvanih se arhivskih vijesti uočava da je Senat pokušavao uskladiti postupke mletačkih rektora oko preseljavanja i smještaja hajduka u Istri, ali zbog sporosti kojom su zapovijedi iz prijestolnice dolazile do lokalnih vlasti u tome nije imao puno uspjeha. Postojao je i niz nepredviđenih okolnosti koje vlada nije mogla kontrolirati⁷. Upute Senata svojim predstavnicima u Istri, kao i njihovi odgovori i zahtjevi, često su se mimoilazili ili stizali prekasno, zbog čega su mnoge poduzete mjere ostajale bez učinka.

Unatoč činjenici da se hajdučko doseljavanje odvijalo usporedno s ostalim mletačkim preseljavanjima južnoslavenskog (pretežito hrvatskog) žiteljstva u Istru, podaci iz vrela pokazuju da je ono imalo mnoga posebna obilježja.

Sredinom svibnja 1671. mletački je Senat od puljskog kneza-providura zatražio da dobro postupa sa stanovništvom koje iz Dalmacije dolazi u Istru te da primi četvoricu hajdučkih vođa koje je uputio generalni providur. Potom je rašporskom kapetanu zapovijedeno da ih uvjeri kako će 1.300 ljudi koji dođu iz Risna u Istru i u njoj se nasele dobiti odgovarajući smještaj.⁸ Osim toga, poučen iskustvima iz prošlosti, Senat je nastojao spriječiti poremećaje ustaljenog reda koje je mogao izazvati dolazak tako velikog broja ljudi. Rašporskom je kapetanu izdana zapovijed da pogleda koja bi se područja u Istri mogla dati hajducima, uz napomenu da ih se treba smjestiti po čitavoj Istri. Unatoč svemu, probleme nije bilo moguće izbjeći i oni su se pojavili još i prije hajdučkog dolaska u Istru, a pogotovo nakon njihovog iskrčavanja u Puli. U prvoj fazi, od svibnja do rujna 1671., najvažnija su bila pitanja podjele zemlje došljacima i njihovog smještaja te sukoba sa starosjediteljima. U drugom periodu, do 1675., karakteristično je daljnje zaoštavanje odnosa sa starim stanovnicima, bježanje hajduka iz Istre, oštrije stajalište mletačke vlasti prema hajducima i kažnjavanje njihovih prijestupa te međusobni sukobi mletačkih rektora oko nadležnosti nad novim žiteljima, a među njima i hajducima.

⁶ Miroslav BERTOŠA, Hajduci u južnoj Istri, *Kalendar Jurina i Franina*, Pula 1977., str. 133.

⁷ Isti, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 181.

⁸ Senato Rettori: Deliberazioni Segrete al Senato – Serie Rettori, *AMSI*, vol. XX, fasc. 1. i 2., Parenzo 1904., str. 1.

Iako je mletački Senat smatrao da Istra obiluje zemljom i da će se za hajduke lako naći posjedi za obrađivanje, stvarna je situacija bila bitno drukčija. Rašporski kapetan Lunardo Marcello obećao je postupiti prema uputama koje je dobio, ali je u svojem pismu iz svibnja 1671. naveo niz postojećih problema⁹. Naime, hajducima je mogao dati samo onu zemlju koja je bila u posjedu Senata: radilo se o državnoj zemlji i napuštenim parcelama umrlih vlasnika ili onih koji su odustali od obrađivanja, nakon čega je – sukladno postojećim propisima – posjed postajao državni. Zbog toga je zatražio da se u Istru iz Venecije pošalje posebni geometar¹⁰ koji će napraviti plan diobe zemlje.

Senat je potom pohvalio generalnog providura Mletačke Dalmacije i Albanije Antonija Barbara, koji je nagovorio hajduke da dođu u Istru. Prema podacima iz generalovog pisma, koje je priloženo uz izvješće rašporskog kapetana Senatu, uočava se da je Barbaro pohvalio hajduke koji su se u Kandijskom ratu (1664.-1669.) istaknuli kao sposobni i hrabri vojnici, ali je također naveo da u novim političkim prilikama ugrožavaju tek postignuti mir između Mlečana i Osmanlija. Želeći se što prije osloboditi nepoželjne hajdučke nazočnosti, Barbaro je formalno odobrio podnesak četvorice hajdučkih predstavnika, koji su nakon obilaska Istre zatražili ustupanje izabranih lokaliteta, gdje su se namjeravali naseliti, te određivanje niza povlastica koje su trebale zaštititi njihove pravne i gospodarske interese u novom kraju¹¹.

III. Barbarovi kapituli

Hajdučki podnesak – poznat i pod imenom Barbarovi kapituli¹² – sastojao se od devet točaka, tj. zahtjeva. Najzanimljiviji je svakako popis područja (*contrada*) koje su hajdučki predstavnici izabrali za smještaj risanskih hajduka i njihovih obitelji. Spominje se crkva Sv. Ivana u polju (San Zuanne in Pra) s bunarom, koja se nalazi na međi Komunala u kontradi Valdebek (Val di Becco), na ravnoj cesti koja vodi do Portarate, jednog od ulaza u Grad Pulu. Zabilježena je i kontrada Mužilj (Muxil), odnosno južni rt na ulazu u luku; kontrada Sinjole (Signole), poznata i

⁹ Miroslav BERTOŠA, Hajdučka epizoda naseljavanja Puljštine (1671-1675), *Jadranski zbornik – prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara*, sv. VIII., Rijeka-Pula 1973., str. 107.

¹⁰ Iz Ureda za neobrađena zemljišta (*Magistrato sopra Beni Inculti*).

¹¹ Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 183.

¹² Prema prezimenu generalnog providura koji ih je odobrio.

pod kasnijim imenom Valsaline; kontrada Verudica (Verudella), tj. zaljev, poluotok i rt Verudica; kontrada Valdebek, lokalitet na kojem je kasnije osnovano istoimeno selo; kontrada Spignia (vjerojatno Spignel), u blizini Campanoša, između Pule i Medulina; kontrada Campanoš (Zampanos); kontrada Turtijan (Turtian), u blizini današnjeg sela Šikići; kontrada Sansil blizu Štinjana; kontrada Fojbon (Oiban), smještena u blizini Valdebeka, na mjestu starorimskog sela Flavianuma, napuštenog u srednjem vijeku; kontrada Oračevica (Oraceuizza), neobrađeno područje između šume Šijane i šume Magran, sjeveroistočno od Pule, u XII. stoljeću zabilježena kao San Siro¹³. U popisu se također navode i neki lokaliteti na sjeveru Istre, a vjerojatno se radilo o područjima koja je mletačka vlada dala u zakup seljacima Valture za ljetno pasenje stoke. Iz iskrivljenih se naziva može zaključiti da se radi o dijelu Čičarije između Bresta pod Žbevnicom i Podgaća, okolici Lupoglava i Roča te brdu Rašpor iznad istoimenog sela¹⁴.

U drugoj točki kapitula hajduci traže dozvolu da izaberu četvoricu sudaca koji će se bez ograničenja baviti svim njihovim građanskim sporovima (*cause ciuili*), s time da će optuženoj strani biti dopušteno pravo priziva na rašporskog kapetana. Suci će se birati na godinu dana, a presude i ostale spise sastavljat će posebno izabrani pisar i pečatiti ih žigom javne vlasti. Nadalje, hajdučke će parnice (*cause criminali*) rješavati rašporski kapetan bez prava priziva. Hajduci će biti oslobođeni plaćanja svih daća i carina na uvezenu robu i prihode od trgovine¹⁵.

Budući da u Puli neće biti dovoljno mjesta za sve, neke će se hajdučke obitelji nastaniti u okolnim selima. Hajdučki predstavnici zato mole besplatni materijal za gradnju kuća, a posebice za gradnju pravoslavne crkve. U Puli su zatražili što više kuća, da ih sa svojim nasljednicima mogu koristiti bez ikakvog nameta.

Traže da budu oslobođeni služenja na galijama, rada na kopanju zaštitnih kanala, utvrda i javnih objekata. Dužni su jedino s oružjem stupiti u državnu službu, ako to prilike zahtijevaju.

S obzirom da su u Istru došli bez ičega, traže da im se ubuduće za izdržavanje dodijeli posebna stoka i ratarski alat. U posljednjoj, devetoj

¹³ Za detaljniji smještaj ovih lokaliteta u okolici Pule usp. Camillo DE FRANCESCHI, *La toponomastica dell'antico agro polese desunta dai documenti*, AMSI, vol. XLI–XLII, Venezia 1942., str. 119.-198.

¹⁴ Miroslav BERTOŠA, *Hajdučka epizoda*, nav. dj., str. 108.-110.

¹⁵ Ta je klauzula vrijedila za sve države, po kopnu i po moru.

točki kapitula hoće da svi njihovi sunarodnjaci, koji kasnije budu stigli u Istru, uživaju povlastice koje imaju prvi kolonisti¹⁶.

IV. Kritička analiza Barbarovih kapitula

Detaljnu kritičku analizu Barbarovih kapitula proveo je prof. dr. sc. Miroslav Bertoša, koji naglašava da podnesak predstavlja vjerodostojno vrelo o hajdučkim namjerama u Istri. Lokalitete koje su odabrali na Puljštini nalaze se uz morsku obalu ili u njezinoj neposrednoj blizini. Vrste zemljišta na tim područjima bile su različite: negdje je teren bio plodan i obradiv, drugdje se radilo o šumovitim pašnjacima ili kamenitom i zaraslom području¹⁷. Brdoviti krajevi koje su hajduci naveli u podnesku trebali su poslužiti kao pašnjaci. Izbor mjesta navodi na zaključak da su se hajduci nedvojbeno željeli baviti trgovinom, koja bi im uz ratarstvo bila glavni izvor prihoda. Preko obalnih su lokaliteta htjeli održavati pomorsku vezu s Venecijom, Hrvatskim primorjem i Dalmacijom, a preko planinskih prijevoja u sjevernoj Istri usmjeriti izvoz robe kopnom. Takve namjere potvrđuje izričit zahtjev za oslobođanjem od carina i ostalih daća na uvezenu i izvezenu robu i na prihode od trgovine sa svim državama. Mletačka je vrhovna vlast takva traženja ocijenila nerealnima, pa ih nijedan rektor nije mogao odobriti.

Pravnu i formalnu vrijednost Barbarovih kapitula već je pri prvom susretu s hajdučkim vođama, nakon njihovog iskrcavanja u Puli, kritizirao rašporski kapetan Lunardo Marcello. U svojem pismu Senatu iz lipnja 1671. on navodi da su hajduci sami sastavili popis svojih zahtjeva te ga predali generalnom providuru Dalmacije i Albanije Antoniju Barbaru, koji ih je pregledao te uz popratno pismo preko hajduka dostavio rašporskom kapetanu, sa zamolbom da ih uputi na rješavanje mletačkoj vladi. Antonio Barbaro načelno je prihvatio hajdučki podnesak, ali je isključio mogućnost da on dobije službenu vrijednost¹⁸.

Međutim, hajdučki su predstavnici od početka smatrali da Barbarov potpis znači prihvaćanje kapitula i garanciju njihove pravne vrijednosti, iako su bili svjesni da konačno priznavanje povlastica ovisi o odluci vrhovne vlasti. S obzirom da su hajduci s kapitulima htjeli izaći pred dužda, Marcello

¹⁶ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije, nav. dj.*, str. 185.-186.

¹⁷ Isti, *Hajdučka epizoda, nav. dj.*, str. 112.

¹⁸ Isti, *Istra: Doba Venecije, nav. dj.*, str. 187.

se kritički osvrnuo na njihov sadržaj. Zahtjeve je smatrao neprihvatljivima i štetnima za državne interese, ali je ipak pokušao pronaći neka rješenja sukladno postojećim zakonskim propisima. Primjerice, naveo je da se hajducima ne može dopustiti izbor četvorice sudaca koji bi odlučivali o njihovim građanskim sporovima, jer to nije uobičajeno među mletačkim podanicima. Predložio je da se možda dopusti izbor glavara s titulom župana, ili nekim drugim imenom, koji bi izricao presude u sporovima s manjim iznosom. Neprihvatljivim je ocijenio i zahtjev za oslobođanjem od poreza i daća, naglasivši da bi znatno štetio državnim interesima. Naime, tih je godina Mletačka Republika svim silama nastojala spriječiti pomorsko i kopneno krijumčarenje raznih namirnica (vina, ulja, soli, ribe), pokušavši zadržati monopol nad njihovim uvozom i izvozom.

Povlastice koje su hajduci zahtijevali za sebe Republika Sv. Marka svojim je podanicima davala samo iznimno i to uglavnom u slučaju nekih osobitih zasluga u borbi s mletačkim neprijateljem ili prilikom njihove predaje Veneciji¹⁹. Bez obzira što je mletački Senat rektorima preporučivao da s hajducima budu obazrivi, specifične povijesne prilike u Istri nisu dopuštale da se prema njima primijene posebne povlastice. Osim toga, hajduci su tražili daleko povlašteniji status od onoga koji je Venecija ikad dala nekim svojim podanicima²⁰.

Kritička primjedba rašporskog kapetana odnosila se i na činjenicu da hajduke po Istri nije vodio službeni predstavnik mletačke vlasti, nego Perojac koji ih je dočekaao, a potom i otpratio prilikom odlaska u Dalmaciju i ponovnog povratka u Istru. Uz to, Marcello je naveo da se sve zatražene kontrade već nalaze u posjedu drugih osoba i institucija, pa bi njihovo oduzimanje starim vlasnicima moglo ugroziti egzistenciju tih ljudi. Primjerice, Oračevicu, neobrađeno područje između šume Šijane i šume Magran, za pasenje stoke koristili su hrvatski doseljenici²¹; kontradu Turtijan naselila je hrvatska obitelj Šikić, a u neposrednoj je blizini kasnije osnovano selo Šikići²²; kontradu Mužilj zakupili su građani Pule, koji su tamo pasli konje²³.

¹⁹ Najpoznatije su bile povlastice koje su dobili Paštrovići: bili su oslobođeni carina na svu robu koju su u Veneciju uvozili i na onu koju su iz Venecije izvozili (Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 234.).

²⁰ Isti, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 117.

²¹ Camillo DE FRANCESCHI, La toponomastica, *nav. dj.*, str. 191.

²² Isto, str. 179.

²³ Isto, str. 168.

Nakon obilaska područja na Puljštini koje su hajduci tražili za sebe, rašporski je kapetan naveo da se radi o ukupno 80 parcela najbolje kvalitete, te da ih većim dijelom obrađuje žiteljstvo Premanture koje zbog uskog prostora na kojem živi mora uzimati u zakup zemlju podalje od svojeg sela²⁴.

Budući da su bolja i plodnija zemljišta već bila podijeljena, hajduci su mogli dobiti samo neobrađeno i zapušteno tlo, koje je trebalo očistiti od drača i osposobiti za obrađivanje. Rašporski kapetan navodi da su takvo zemljište dobili svi novi doseljenici u Istru.

Želje i planovi hajdučkih vođa nisu bili u suglasju s državnom politikom mletačkog Senata. Zbog toga je oko odredaba Barbarovih kapitula brzo izbio sukob između hajduka i mletačkih vlasti, a njegova glavna manifestacija bili su spontani prosvjedni istupi hajdučkih doseljenika. Analiza izvornoga gradiva jasno pokazuje da je hajdučki zahtjev za strogom primjenom Barbarovih kapitula bio potpuno suprotan pravnim normama mletačkih zakona i propisa o novim doseljenicima. Rašporski kapetan, koji je još od 1592. imao svu nadležnost oko doseljenika u Istru, uzalud je hajducima dokazivao da ne mogu dobiti zemlju koja se već nalazi u nečijem posjedu. Hajdučke vođe nisu prihvatile njegove argumente i ton pregovora postajao je sve oštriji jer su hajduci uporno tražili da se zemlja oduzme bilo kome i dodijeli njima, pozivajući se na potpis generalnog providura. Lunardo Marcello ponovno im je odgovorio da Barbarovi kapituli nemaju zakonsku snagu i da se providur na podnesak potpisao samo kao znak dobre volje Mletačke Republike²⁵. Upozorio ih je da se iz odredaba kapitula može razabrati da im nije obećano zemljište zasijano raznim kulturama, nego neobrađeno tlo koje tek treba urediti. Naime, kapituli su predviđali da će hajduci 10 godina dobivati od Senata besplatnu opskrbu, a za uzvrat trebaju meliorirati zemlju, izgraditi svoje kuće i započeti ubirati urod. Budući da su od državne vlasti već dobili pomoć u hrani, ne mogu zahtijevati obrađena i zasijana polja.

Sa svoje su strane hajduci prosvjedovali navodeći prolivenu krv za više opće interese, ističući da nisu dragovoljno došli u Istru, nego su u nju preseljeni po naredbi vlasti. Rašporski je kapetan pokušao smiriti gnjev hajdučkih masa koje su se okupljale oko franjevačkog samostana u Puli,

²⁴ Miroslav BERTOŠA, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 118.

²⁵ Isti, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 190.

govoreći čak materinjim jezikom u njegovoj nazočnosti²⁶. Marcello nije htio pregovarati s mnoštvom, već je želio komunicirati samo s četvoricom harambaša, ali su hajduci zaprijetili da će počiniti veliki pokolj i otići iz Istre ako im se obećane koncesije ne budu dale. Zbog takve je situacije rašporski kapetan u svoje izvješće unio podatak da hajduke ne pokreće razum, već provale bijesa pojačane utjecajem vina te da su sposobni izazvati velike nesreće. Upozorio je Senat da bi odbijanje svih hajdučkih zahtjeva izazvalo ozbiljnu opasnost, u kojoj bi mogli nastradati i glavni predstavnici mletačke vlasti, puljski knez-providur i rašporski kapetan. Bez obzira na činjenicu da su se hajdučki prosvjedi svodili isključivo na verbalne prijetnje, Marcello je vrlo pozorno pratio njihove reakcije, pa čak i ulične priče²⁷. Njegov je oprez bio potpuno razumljiv: u puljskoj su se utvrdi tada nalazili malobrojni vojnici, a zbog agresivnog ponašanja hajduka stanje je bilo napeto. Svjestan činjenice da doseljeni hajduci više ne priznaju vlast mletačkog predstavnika, Marcello je predložio Senatu nekoliko mjera za zaštitu sigurnosti i prisiljavanje hajduka da poštuju javne odredbe. Naručio je da se u Pulu pošalju dvije galije, koje bi patrolirale po zaljevu i luci, te dvije čete vojnika, koje bi se smjestilo u utvrdi. Ovaj prijedlog rašporskog kapetana zacijelo bi pojačao obranu Pule, ali ga se kao mjeru opreza protiv hajdučkih verbalnih prijetnji može smatrati pretjeranim.

Naposljetku, važno je osvrnuti se i na pravno-povijesno značenje Barbarovih kapitula. Generalni providur Mletačke Dalmacije i Albanije nije mogao sankcionirati hajdučki podnesak, zbog čega on nema pravnu vrijednost i ne može poslužiti kao izvor za utvrđivanje širine ustupaka koje je Venecija davala svojim podanicima. Niti rašporski kapetan hajdučke želje nije mogao uzeti u obzir, nego je zatražio savjet najviše vlasti. Istodobno je pisanim putem, u lipnju 1671., opomenuo generalnog providura da ubuduće ne dopusti hajducima koje namjerava poslati u Istru da sami biraju područje naseljavanja, već da to prepusti istarskim rektorima koji će hajducima dodijeliti kuće i zemljišta.

No, Lunardo Marcello nije uspio riješiti nastale probleme jer su hajduci energično željeli izaći pred dužda, misleći da će u izravnim pregovorima s mletačkom vladom ipak ostvariti svoje zahtjeve²⁸.

²⁶ U nazočnosti predstavnika vlasti smjelo se govoriti samo službenim talijanskim jezikom, odnosno mletačkim dijalektom.

²⁷ Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 191.

²⁸ Isto, str. 192.

Četvorica hajdučkih predstavnika, Bajo Nikolić Pivljanin, Nikola Popović, Petar Babić i buljubaša Milošević, stigli su u prijestolnicu u srpnju 1671. Pisanim su se putem obratili duždu tražeći potvrđivanje Barbarovih kapitula. Ali, od čitavog hajdučkog podneska generalnom providuru, hajdučke su harambaše izrijeком spomenule samo odredbe koje se odnose na slobodu trgovine i oslobađanje od daća, iz čega se zaključuje da je želja za bavljenjem trgovinom bila jedini razlog njihovog upornog zahtjeva da svoja traženja iznesu mletačkoj vladi. Primanje harambaša u Veneciji bilo je samo formalno, jer je Senat početkom srpnja 1671. već bio riješio spor oko kapitula²⁹.

Kako bi obranila ugled svojih predstavnika, mletačka je vlada izdala zapovijed generalnom providuru da na povratku u Veneciju ode u Pulu i izgladi spor s hajducima³⁰. Senat je, naime, bio nezadovoljan ponašanjem hajduka u Puli i njihovim upornim nastojanjem da dobiju neuobičajene povlastice iz kapitula. Providur Barbaro stigao je u Pulu, smirio hajduke i u kolovozu 1671. izdao ispravu kojom je zakonski uređen položaj risanskih doseljenika. Prema preporuci koju je dobio od Senata i sukladno upozorenjima rašporskog kapetana, generalni providur je novim odredbama hajduke pokušao pretvoriti u ratare i izjednačiti ih s ostalim došljacima. Pri tome nije prihvaćen nijedan zahtjev iz hajdučkog podneska, zbog čega se posebni status hajduka sveo samo na beznačajnu odredbu o pravu sinova hajdučkih vođa na nasljeđivanje očevine. Tako sastavljene kapitule vlada je prihvatila u rujnu 1671.³¹

V. Problemi oko hajdučkog boravka u Istri

Zanimljivo je da mletački Senat hajduke nije htio koristiti za obranu Puljštine, iako je ona upravo u to vrijeme bila gotovo nezaštićena. Mletačka je vlast bila vrlo nepovjerljiva prema hajducima i nije im htjela povjeriti tako važnu zadaću³².

Zapovijedi koje je Senat uputio rektorima još dok su se hajduci spremali na put i dok su plovili prema Istri, kao i odredbe izdane nakon njihovog dolaska u Istru, upućuju na zaključak da ih je Mletačka Republika

²⁹ Miroslav BERTOŠA, *Hajdučka epizoda*, *nav. dj.*, str. 122.

³⁰ Senato Rettori, *nav. dj.*, str. 4.

³¹ Isto, str. 5.

³² Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, *nav. dj.*, str. 194.

namjeravala pretvoriti u ratare i stočare i na taj način uklopiti u istarske gospodarske i društvene tijekove. Rašporski ih je kapetan morao razmjestiti po čitavom poluotoku, jer bi dovedeni svi na isto mjesto u tako velikom broju mogli nanositi štetu ostalim podanicima³³. Istodobno se moralo spriječiti izbijanje različitih nemira. Mletačka je uprava imala uspjeha u nastojanju da udaljavanjem hajduka od austrijske granice izbjegne međunarodni konflikt, ali su mjere provedene da bi se spriječili sukobi sa starosjediteljima bile potpuno neuspješne.

U pismu providura Barbara nalazimo podatak da su se hajdučke obitelji ukrcale u osam većih brodova početkom lipnja 1671. Ukupno je bilo 630 osoba, za koje je plaćena brodarina, a obilno su opskrbljene namirnicama za 20 dana, jer je bilo predviđeno da će toliko trajati put do Istre. Galijske risanske hajduke kretale su se sporo i vjerojatno su se zaustavljale po obalnim i otočnim mjestima, čekajući povoljniji vjetar za plovidbu. Sredinom lipnja 1671. rašporski kapetan Lunardo Marcello poslao je iz Pule izvješće o dolasku i smještaju hajdučkih doseljenika, među kojima je bilo 180 naoružanih muškaraca, 150 žena i 300 djece. Hajdučke mu harambaše nisu dozvolile da ih razdvoji i raseli po čitavoj Istri, pa ih je morao sve zajedno smjestiti u 41 kuću u Puli. No, većina kuća bila je u lošem stanju, a samo su neke bile prazne. Uglavnom se radilo o spremištima u kojima su puljski građani držali stoku, žitarice i alat. Za popravak kuća i preseljavanje puljskih građana u nove stanove Marcello je utrošio svotu od 120 dukata³⁴. Popis kuća, njihovih vlasnika i visine zakupa za iznajmljivanje zgrada pokazuje da su one uglavnom bile vlasništvo puljskih građana, kaptola i samostana, a manjim dijelom u posjedu crkvenih i svjetovnih osoba iz Fažane, Umaga, Labina i Rovinja³⁵.

Smještaj hajdučkih obitelji u Puli smatrao se privremenim, jer ih je Senat htio pretvoriti u ratare i stočare i naseliti na seoskom području. Dukalom iz srpnja 1671. vlada je izrazila zadovoljstvo postupkom rašporskog kapetana: iako nije uspio odvojiti hajduke, već im je dao kuće u Puli, nije izazvao otpor starih stanovnika u gradu³⁶.

³³ Senato Rettori, *nav. dj.*, str. 1.

³⁴ Miroslav BERTOŠA, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 124.

³⁵ „Nota delle Case assignate alli Caiduci nella Città di Pola, con il nome dei Patroni delle Med[esi]me, et dell'affitto, o altro prouento, che per auanti ne' riccauauanno, et del ual-sente anco di tall'una di esse“. Usp. Isto, str. 124.-126.

³⁶ Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 196.

Od namirnica koje je hajducima za put dao generalni providur spominju se biškoti, vino, češnjak, slane ribe, riža, sir, ocat i meso. No, nakon njihovog dolaska rašporski je kapetan primijetio da su sve to već pojeli te da oskudijevaju u hrani³⁷. Kada je Marcello namirnice obećao samo onim obiteljima koje su ugrožene neimaštinom i glađu, hajdučke su harambaše prosvjedovale, tražeći ponovnu opskrbu za sve doseljenike. Mletački im je rektor na koncu podijelio znatno manje namirnica, brojeći troje djece kao dvije odrasle osobe: u izvješću je istaknuo da je s mnogo napora uspio privoljeti hajduke da odustanu od zahtjeva za prekomjernom hranom. No, hajduci su i dalje, na razne načine, izražavali svoje nezadovoljstvo takvom podjelom namirnica. Primjerice, kada je koncem lipnja 1671. u puljsku luku doplovio brod s biškotom, hajdučke su se obitelji okupile na obali i galamile, negodujući što im se nije dala tražena količina. Poslije je Lunardo Marcello u svojem izvješću naveo da odbijaju uzeti kukuruz, jer umišljaju da će od njega smrtno oboljeti. Zbog velikog broja risanskih i bokeljskih doseljenika koji su odbijali raditi i time stjecati sredstva za život, problem prehrane postajao je sve teži.

Nakon što je hajducima odbio dati parcele označene u podnesku, rašporski je kapetan obilazio južnu Istru i sa seoskim županima (merigama) dogovarao koji bi se posjedi mogli prepustiti hajducima. Neobrađenih je posjeda bilo oko Medulina, sela s puno napuštenih kuća³⁸ koje su se mogle obnoviti. Za takav se plan zalagao i Senat, jer je popravak kuća u Medulinu bio daleko jeftiniji od gradnje novog sela³⁹. Kada su župani napravili plan posjeda koji bi se mogli ustupiti hajducima, Marcello ih je obišao zajedno s harambašama, ali ih hajduci nisu htjeli uzeti, pozvavši se ponovno na parcele iz kapitula.

Potom je Senat u Pulu poslao geometra Francesca Albertija, koji je trebao riješiti tehnički dio pitanja podjele posjeda hajdučkim kolonistima. Alberti je došao kao predstavnik Magistrata za neobrađena zemljišta i u Pulu je doplovio brodom kapetana Ivana Šmarića, u srpnju 1671. Međutim, o njegovoj djelatnosti u južnoj Istri nema podataka u dosad poznatim izvorima, a problem koji je trebao riješiti ostao je i dalje otvoren.

Uvođenjem bokeljskih doseljenika u zemljišne posjede, mletačka ih je vlast htjela odviknuti od starog načina života, prekinuti njihove veze s Dalmacijom i provesti kontrolu njihove djelatnosti. Nastojala ih

³⁷ Isto, str. 197.

³⁸ Miroslav BERTOŠA, *Hajdučka epizoda, nav. dj.*, str. 128.

³⁹ Senato Rettori, *nav. dj.*, str. 3.

je prisiliti da sami počnu proizvoditi sredstva za život, čime bi se znatno smanjili izdaci za njihovo izdržavanje, a hajduci bi se izjednačili s ostalim naseljenicima. Time bi se svakako smirili i vrlo zategnuti odnosi, koji su svaki trenutak prijetili prerasti u otvoreni sukob⁴⁰.

U srpnju 1671. Lunardo Marcello ponovno traži da se u puljsku luku smjesti posebna galija, koja bi patrolirala po okolnim vodama i posadom pojačavala obranu grada. Time bi se spriječilo da se hajduci ukrcavaju u barke i svojevolumno napuštaju luku, ploveći posvuda. Senat je udovoljio zamolbi rašporskog kapetana i u kolovozu 1671. naredio generalnom providuru Barbaru da na putu prema Veneciji iz svoje pratnje izdvoji i ostavi u Puli četvoro vojnika kapetana Carla Ottavija Volpija⁴¹. Na vojnu su se posadu dobro mogli osloniti i istarski rektori kod posredovanja u sukobima starih i novih žitelja.

Strahujući od dolaska novih hajdučkih obitelji u Pulu, rašporski kapetan upozorava vladu i generalnog providura da u gradu nema niti jedne kuće koja bi im se mogla dati te predlaže da ih se smjesti u onim mjestima gdje ima neobrađenog zemljišta i praznih kuća. Najprikladniji bi, veli Marcello, bio Novigrad.

Sredinom srpnja 1671. u puljsku je luku pristala lađa (grip) s 59 hajdučkih doseljenika, među kojima je bilo samo 20 muškaraca sposobnih za oružje i rad. U svojem izvješću vladi rašporski je kapetan ponovio da u Puli za njih nema mjesta te ih je namjeravao naseliti u Mutvoran, kaštel udaljen dva sata hoda od Pule. Ali, ovi su došljaci bili rođaci ranije pridošli hajduka, pa su se smjestili u njihovim kućama u Puli, odbivši napustiti grad. Marcello je morao popustiti, ali je Senat upozorio da brodovi s hajducima više ne dolaze u Pulu, nego da ih iskrcaju u Novigradu, Umagu ili zaljevu Budavi na istočnoj obali Istre, iz kojeg bi se lako mogli prebaciti do Mutvorana, gdje ima puno praznih kuća, dobro očuvanih i prikladnih za stanovanje⁴².

Prema podacima iz postojećih vrela, bila je to posljednja veća organizirano naseljena skupina hajduka u Istri. Budući da je rašporski kapetan i dalje upozoravao Senat da preostale hajduke valja smjestiti u

⁴⁰ Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 199.

⁴¹ Njegovi se vojnici tih godina često spominju u matičnim knjigama grada Pule. Usp. Slaven BERTOŠA, *Život i smrt u Puli. Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*, Pazin 2002., *passim*.

⁴² Miroslav BERTOŠA, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 130.

drugim dijelovima Istre, može se pretpostaviti da je mletačka vlada imala namjeru preseliti svih 1.300 hajduka iz Crnogorskog primorja. Ali, događaji iz ljeta 1671. onemogućili su takve planove.

Naime, u malaričnoj Puli, koja je bila opasana visokim zidinama, zbog kojih nije mogao kružiti svježi morski zrak, u ljeto 1671. počela se širiti epidemija zarazne groznice. Zanimljivo je da su starosjeditelji na nju bili gotovo imuni, ali su slabo ishranjeni hajduci počeli masovno obolijevati, što je izravno utjecalo na njihov daljnji opstanak u Istri. Iz izvješća pojedinih rektora može se zaključiti o vrlo dramatičnom stanju, koje je donekle podsjećalo na veliku epidemiju kuge četrdesetak godina prije. Puljski knez-providur Lucio Balbi u svojem pismu Senatu, u rujnu 1671., navodi da su nepovoljne vremenske prilike u kratkom roku izazvale smrt 80 hajduka: dnevno je umiralo 6-8 osoba, a preživjeli su u žurbi počeli napuštati Pulu. Lunardo Marcello je u listopadu 1671. obavijestio Senat da je ukupno umrlo 125 hajduka i članova njihovih obitelji. Potom Balbi u studenom iste godine navodi 200 pokopanih hajduka. Iako su vlasti pokušavale zadržati dio hajduka u Puli, oni su izjavili da se žele povući kako bi izbjegli štetne posljedice pogibeljnog zraka⁴³. Stoga su se ukrcali na barke i otplovili prema Dalmaciji.

Kada je rašporski kapetan Lunardo Marcello ponovno stigao u Pulu, zatekao je uplašene hajduke koji žive u velikoj oskudici i bijedi, a ponašanje im je potpuno suprotno od prijašnjeg: urođenu surovost i žestinu zamijenili su pokornim plaćem i zamolbama za pomoć. Patnja i uspomena na mrtve stvorili su u hajdučkoj svijesti risanskih doseljenika averziju prema Istri i pobudili još veću naklonjenost prema Dalmaciji. Tako je drugih 70 hajduka i članova njihovih obitelji napustilo Istru.

Prije konačnog odlaska, hajduci su se htjeli smjestiti u selima oko Pule gdje je zrak bio zdraviji, ali su se na taj način stvorili novi izdaci za državnu blagajnu. Iako je rašporski kapetan hajducima izjavio da epidemija nije prouzročena lošim zrakom nego spletom nesretnih okolnosti, te da će oni uskoro, poput ostalih žitelja, na nju postati imuni, bilo je jasno da je stanje alarmantno⁴⁴: Lucio Balbi u studenom 1671., u svojem pismu Senatu, navodi da zbog prevelikog broja tijela grobovi oko crkve Sv. Nikole u Puli nisu dobro pokriveni zemljom te da se epidemija ponovno može razbuktati.

⁴³ Isto, str. 131.

⁴⁴ Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 204.

Donio je i odluku da se ubuduće umrli članovi hajdučkih obitelji moraju pokopati pokraj crkve sv. Mihovila, izvan grada.

Na taj je način rašporski kapetan bio prisiljen prihvatiti premještanje hajduka na seosko područje u okolici Pule, pa se morao pobrinuti osigurati im smještaj. Zato je Senatu, u listopadu 1671., predložio da se za nabavu materijala za gradnju hajdučkog sela iskoristi novac kojim se do tada plaćala stanarina vlasnicima kuća u Puli u kojima su stanovali hajduci. Zbog velike novčane oskudice mletački su se rektori morali pridržavati strogih mjera štednje. Senat je, s jedne strane, sve troškove htio prebaciti na istarske rektore, a oni su, pak, u prijestolnicu neprestano slali zamolbe za novčanom pomoći koja bi im omogućila izvršavanje vladinih zapovijedi.

U listopadu 1671. Lunardo Marcello iznio je prijedlog da se žitarice namijenjene hajducima podijele drugim seljacima, jer hajduci zbog bolesti i doživljenih nevolja nisu u stanju obrađivati zemlju. Seljaci bi potom veći dio ljetine dali hajducima i time im pomogli⁴⁵.

Vlada je pristala na prijedlog rašporskog kapetana i prepustila mu biranje mjesta gdje će se sagraditi hajdučko selo, naglasivši, međutim, da pri tom poslu mora pokazati maksimalnu štedljivost, pazeći da se ne izazove šteta starim stanovnicima. No, sukobe sa starosjediteljima nije se moglo izbjeći. Doticaj starog seoskog žiteljstva s hajducima sam je po sebi izazivao sukobe i vrlo opasne međusobne obračune. Njihovi uzroci ne leže samo u razlikama u načinu života i temperamenta, bahatom ponašanju hajduka i njihovom pogrešnom uvjerenju da im kapituli osiguravaju povlašten položaj u Istri, nego se radilo i o izravnom ugrožavanju vitalnih interesa ratarskog stanovništva u južnoj Istri. Stalna premjeravanja zemljišnih parcela, koja su po zapovijedi Senata vršili geometri Ureda za neobrađena zemljišta, imala su samo jedan cilj: da se pojedini dijelovi obrađenog ili neobrađenog tla oduzmu korisnicima i dodijele hajducima. S pravnog je stajališta takve postupke trebala sankcionirati stručna analiza investitura koje su se čuvale u kancelariji Rašporskog kapetanata u Buzetu. Ali, seljaci su branili zemlju od koje su živjeli i žestoko se suprotstavljali, pa se takve zamisli nisu mogle provesti. Budući da danas građa starog rašporskog arhiva nije dostupna, detaljnijih podataka o diobi zemlje novim doseljenicima i katastarskim mapama koje su za te potrebe napravljene nema⁴⁶.

⁴⁵ Isto, str. 205.

⁴⁶ Miroslav BERTOŠA, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 134.-135.

Procedura oko pronalaženja i podjele posjeda, a i oko suglasnosti Senata s odlukama rašporskog kapetana, otegnula se do konca 1672. U svibnju te godine Lunardo Marcello počeo je hajducima dijeliti zemlju u kontradi Campanoš, ali kad je od vlade zatražio nove pošiljke hrane dobio je odgovor da se hajduci sami moraju pobrinuti za svoju prehranu. Zbog plodnih parcela i bunara s pitkom vodom Campanoš je bio prikladno mjesto za gradnju hajdučkog sela, ali je Senat Marcellu savjetovao da ga hajducima ustupi u nasljedni zakup, jer je taj posjed bio dio nekadašnjeg feuda opatije Sv. Marije Formoze, u komendi bazilike Sv. Marka u Veneciji, čije je prihode ubirala mletačka „Procuratia“. Na koncu je Campanoš oduzet hajducima upravo zbog činjenice da je podložan plaćanju godišnjih podavanja.

Hajduci se, međutim, nisu nikako mogli uklopiti u kolonizacijske strukture južne Istre. Unatoč tome što su zadržali dodijeljenu stoku i žitarice, nisu željeli izvršavati preuzete obveze⁴⁷.

Nastojanje mletačke vlasti da u Puljštini pronađe životni prostor za hajdučke doseljenike znatno je olakšavala činjenica da su mnoge njihove obitelji napustile Istru i vratile se u stari kraj. Popis hajduka iz svibnja 1673., koji je sastavio novi rašporski kapetan Giacomo Contarini, u Puli i okolici (Peroju, Mutvoranu i Premanturi) spominje samo 158 doseljenika iz Risna⁴⁸. Hajdučke obitelji nisu ništa radile, pa ih je vlast i dalje izdržavala, nabavljala im hranu i plaćala stanarinu. S obzirom da je i sama oskudijevala u novcu, ponekad je teškom mukom uspijevala podmiriti dugovanja vlasnicima iznajmljenih kuća⁴⁹.

⁴⁷ Isti, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 207.

⁴⁸ „Descrittione delle Case habitate da Caiduci nella Città di Pola, Castello di Momoran, e Villa di Prementore, come pure dell’anime, che in esse s’attrouanno, fatta d’ordine dell’Ill[ustrissim]o, et Ecc[ellentissim]o s[igno]r Giacomo Contarini Cap[itani]o di Raspo G[iudice] D[elegato]”. Usp. Miroslav BERTOŠA, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 137.-139.

⁴⁹ Isti, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 208.

Sl. 1: Crtež južne Istre iz 30-ih god. XVII. stoljeća, s ucrtanim položajem Pule, Premanture, Peroja i Mutvorana (Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, nav. dj., str. 416.)

Giacomo Contarini stigao je u Puljštinu, gdje je trebao nagovoriti hajduke da napuste posjede u Campanošu, dati im druge kao zamjenu te odrediti mjesto gdje će hajduci podignuti svoje selo. U prvoj je namjeri uspio, ali je hajducima morao obećati da će moći ubrati ljetinu koju su te godine zasijali ili će im država nadoknaditi istu količinu žitarica.

Puno je veći problem bilo pronaći parcele slobodne zemlje, pa je ponovno upućen zahtjev da se iz Ureda za neobrađena zemljišta pošalje geometar, koji će pregledati posjede i analizirati investiture puljskog kneza-

providura koje Senat nikad nije potvrdio. Contarini se nadao da će na taj način uspjeti prikupiti potrebnu količinu zemlje gdje bi smjestio hajdučke obitelji, ali je u nastojanju da konačno riješi problem morao dirnuti u posjede drugih žitelja. Tako je seljacima iz Ližnjana oduzeo zemljišta na području Marlere, koja im je Senat bio dao početkom stoljeća, ali ih oni nisu mogli obrađivati zbog naglog opadanja žiteljstva⁵⁰.

Jednako teška bila je i zadaća pronalaženja novaca, materijala i mjesta za gradnju hajdučkog sela. Istina, Senat je u travnju 1672. za tu svrhu bio namijenio 380 posječenih hrastovih stabala, koja su iz šume Magran do mjesta gradnje trebali prevesti seljaci okolnih sela, ali taj plan nije bilo lako provesti. Prema želji Senata, prostor za gradnju sela trebao se nalaziti u blizini pitke vode, ali što dalje od morske obale, kako bi se hajduci mogli potpuno posvetiti stočarstvu i ratarstvu. Contarini je predložio dva lokaliteta: Vinkuran, gdje su se vidjele ruševine kuća nekadašnjeg sela, na brežuljku udaljenom tri milje od zaljeva Veruda, te Livàde (Pragrande), na nekadašnjim posjedima templarskog reda. Senat se suglasio s izborom Vinkurana, odobrio je da se u šumi Magran posiječe 380 hrastovih trupaca, ali pitanje nije riješeno⁵¹. Broj hajduka tada je već bio znatno smanjen, bili su pojeli sve proso namijenjeno proljetnoj sjetvi, a kada im ga je rašporski kapetan dao još, upozorio ih je da ga smiju iskoristiti samo za navedenu namjeru, jer će se ubuduće morati hraniti isključivo od vlastitog rada na zemlji⁵². Hajduci su mu odgovorili da je mletačka vlast dužna nastaviti davati pomoć u žitu u idućih pet godina, kako je predviđeno terminacijom generalnog providura Barbara i rašporskog kapetana Marcella.

Bez obzira na nevolje koje su proživljavali, položaj hajduka bio je povoljniji od ostalog novog stanovništva. Mletačka vlast ih je oslobodila svih obveza, dala im zemlju, alat, stanove, stoku, žitarice za sjetvu, a sve to na razdoblje od pet godina.

VI. Nastavak napuštanja Istre

Kratkotrajna epizoda hajdučkog naseljavanja može se podijeliti u tri glavne faze. U prvoj, do sredine kolovoza 1671., hajduci su mislili da će Mletačka Republika prihvatiti njihove zahtjeve i odobriti im povlašten

⁵⁰ Miroslav BERTOŠA, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 140.

⁵¹ Isti, Hajduci u južnoj Istri, *nav. dj.*, str. 135.

⁵² Senato Rettori, *nav. dj.*, str. 15.

položaj. Zato su u Istru došli u velikom broju: u lipnju 1671. stiglo ih je 630, a u srpnju još 59. Zbog neriješenih je problema, međutim, već nakon dva mjeseca hajdučko pitanje ušlo u drugu fazu. Nezadovoljne harambaše htjele su pronaći povoljnije uvjete života, a epidemija groznice bila je samo povod za njihovu odluku o napuštanju Istre. Način odlaska hajduka jasno pokazuje da je sve bilo unaprijed pripremljeno. Do polovice studenog 1671. od groznice je umrlo oko 200 hajduka, a masovnim odlaskom njihov je broj počeo naglo opadati⁵³. Senat u početku nije točno znao kamo su otišli: Lunardo Marcello u pismu iz rujna 1672. navodi da su se vratili u kraj iz kojeg su stigli, najviše u Perast, Lušticu, Budvu i Paštoviće. Neki su hajduci pravili planove o prelasku na austrijsko područje⁵⁴.

Nakon što su izgubili mogućnost trgovanja sa slovenskim i austrijskim zemljama preko ćićarijskih prijevoja, hajduci su se okrenuli moru: bili su smješteni u lukama i zaljevima južne Istre, Puli i Premanturi, iz kojih su zbog nedovoljnog nadzora mletačke obalne straže mogli neometano isplovljivati, a da o tome nisu izvješćivali lokalnu vlast. Kako bi to spriječio, Senat je donio odluku o postavljanju naoružanih barki, ali su one bile preslabe za tako opasne poteze. Za to je pitanje vezana i epizoda s harambašom Bajom Nikolićem Pivljaninom, koji se nastanio u Premanturi, a posjedovao je gajetu koju su hajduci koristili za trgovinu s Dalmacijom, ali i za napade na istarske ribare⁵⁵. Bajin brat Petar Nikolić, harambaša Mato Njegušević i još petorica hajduka krenuli su u kolovozu 1673. u Senj, kako bi trgovali tkaninama nabavljenim u Mlecima u zamjenu za drugu robu. Mlečani su htjeli spriječiti hajduke da se bave trgovinom, pa je providur za zdravstvo u Premanturi izdao naredbu da se gajeta Bajе Nikolića Pivljanina spali, upozorivši hajduke da se moraju baviti poljoprivredom. Te je naredbe Senat potvrdio u listopadu 1673. Nakon spaljivanja gajete hajduci nisu više trgovinom mogli ostvariti dopunska sredstva za izdržavanje, pa su ovisili o mletačkoj pomoći, zbog čega se pojačalo njihovo odlazanje iz Istre⁵⁶.

VII. Hajdučki prijestupi

Boravak hajduka na Puljštini znatno je pojačao sukobe između starog i novog stanovništva, čemu su mletački rektori posvećivali veliku

⁵³ Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 213.

⁵⁴ Isti, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 143.

⁵⁵ Isti, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 215.

⁵⁶ Isti, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 145.

pozornost, ali problem nisu uspjeli riješiti. Sukobi su počeli odmah nakon dolaska hajduka u Istru, a sudski procesi zbog kaznenih djela koje su počinili vodili su se još dugo vremena nakon što su iz nje otišli.

Od prekršaja i kaznenih djela u čijoj osnovi leže socijalni motivi, ponajprije borba za golu egzistenciju, najbrojniji su sukobi oko zemlje⁵⁷. Zemlja je istarskom seljaku oduvijek bila jedini izvor života, a hajduci su protupravno smatrali svojima parcele naznačene u Barbarovim kapitulima: otimali su urod starosjediteljima, premda su i sami bili pogođeni neimaštinom. Kada je mletačka vlast starosjediteljima oduzela posjede koje oni iz različitih razloga nisu mogli obrađivati, bila je svjesna da tako dovodi u pitanje njihove ionako skromne i nedovoljne prihode od stočarstva i ratarstva*. Zbog toga je Senat od rektora stalno tražio da podjelu zemlje hajducima izvrše bez štete za staro pučanstvo. Ali, budući da je obradivih površina nedostajalo, hajduci su mogli dobiti samo zemlju koja se prethodno oduzela starosjediteljima, nakon čega su započinjali dugotrajni sudski procesi.

Valja potom spomenuti i kriminalne delikte protiv života i imovine, od čega su najbrojniji bili prijestupi iz koristoljublja⁵⁸. Hajduci su se u južnoj Istri našli u životnoj sredini koja se jako razlikovala od one u njihovoj postojbini, ali su oni ipak ponovno počeli pokazivati neke oblike svojeg prijašnjeg načina života. Brodom Baje Pivljanina naoružani su hajduci plovili uz obalu i napadali ribarske čamce koji su se sklanjali u luku Verudu i ostale manje zaljeve u okolici Pule, čekajući smirivanje uzburkanog mora ili puhanje povoljnog vjetrova kako bi prepolovili Kvarner. Nakon brojnih žalbi Senat je u travnju 1672. zatražio od rašporskog kapetana da ispita probleme koje hajduci stvaraju i da im oduzme barke s kojima raspolažu. Providur za zdravstvo Bernardo Gradenigo izdao je zapovijed da se gajeta Baje Pivljanina spali, ali hajdučki prepadi na ribare i brodove nisu prestajali. U izvješću koparskog podestata i kapetana Lorenza Donada opisuje se napad na barku lošinjskog kapetana Šimuna Gladulića, koji se pri povratku iz Venecije, u ožujku 1674., zbog nevremena morao zadržati u uvali Valmižeji kod Premanture⁵⁹. Noću su kapetana i putnike napali naoružani hajduci, a Gladulić je ubijen kad je pokušao pružiti otpor. Brod je opljačkan, a dvojica

⁵⁷ Isti, Neki podaci o hajducima i o sudskom procesu protiv njih (1671-1675), *Istarski mozaik*, god. IX., br. 4-5, Pula 1971., str. 120.-121.

* Isti, Istra: Doba Venecije, nav. dj., str. 217.

⁵⁸ Isti, Neki podaci o hajducima, nav. dj., str. 121.-123.

⁵⁹ Isti, Istra: Doba Venecije, nav. dj., str. 218.

svećenika su vezani. Na kasnijem ispitivanju oštećenici su izjavili da su hajduke prepoznali po „turskoj odjeći“ i govoru. Uskoro je puljski knez-providur podignuo optužnicu protiv nekoliko hajduka, među kojima su bili i Bajo Nikolić Pivljanin i njegov brat Petar⁶⁰. Mnogim se hajducima sudilo u odsutnosti, jer su pobjegli i napustili Istru odmah nakon što su otkriveni u vršenju prijestupa. Hajdučke krađe dogodile su se i u samoj Puli: u travnju 1672. obijen je i pokraden jedan dućan, ali je rašporski kapetan vrlo brzo pronašao krivce i dao ih odvesti u buzetski zatvor.

Kaznena djela počinjena iz osвете također su bila vrlo učestala⁶¹. Poznata hajdučka osveta bila je duboko ukorijenjena u njihovoj svijesti, pa je došla do izražaja i tijekom boravka u Istri. Netrpeljivost između domaćeg stanovništva i risansko-bokeljskih hajduka nerijetko je dovodila do ubojstava, pri čemu su osobito opasni bili sukobi u selima, jer je postojala mogućnost da ogorčenje stihijski pokrene veće mase ljudi. Jedan takav sukob dogodio je u svibnju 1673. u Krnici⁶².

Jednako mnogobrojna bila su i kaznena djela počinjena iz obijesti⁶³. Tako su u lipnju 1674. napadači na barku lošinjskog kapetana Gladulića, na cesti koja vodi u Pulu, pokušali napasti puljskog kirurga Zuanne Malanfu, ali im je on pobjegao u suprotnom smjeru⁶⁴.

Dramatični opisi hajdučkih zlodjela odraz su njihove neprilagođenosti u novoj sredini. Po načinu života, običajima, vjeri i međusobnim odnosima bili su vrlo različiti od većine poljoprivrednog i stočarskog žiteljstva Puljštine, a sporove su najčešće htjeli rješavati silom, ističući svoju superiornost⁶⁵.

Porast hajdučkih prijestupa valja pripisati kolebljivom, ponekad i blagonaklonom stajalištu Senata prema njihovim deliktima, koje je bilo uvjetovano državnim i diplomatskim potrebama Mletačke Republike. Uostalom, i sama seoba hajduka u Istru nastala je iz potrebe za održavanjem mirnih odnosa s Osmanlijama, koje su nakon sklapanja mira 1669. mogli poremetiti protuturski istupi hajduka, mletačkih podanika⁶⁶.

⁶⁰ Isti, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 147.

⁶¹ Isti, Neki podaci o hajducima, *nav. dj.*, str. 123.-124.

⁶² Isti, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 220.

⁶³ Isti, Neki podaci o hajducima, *nav. dj.*, str. 124.-125.

⁶⁴ Isti, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 221.

⁶⁵ Isti, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 150.

⁶⁶ Isti, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 223.

Mletačku je vlast na obazriv postupak prema hajducima prisiljavala i činjenica da su se često sklanjali u austrijske zemlje. Ali, relativna tolerancija prema njima negativno se odrazila na društveno i gospodarsko stanje u Istri. Brojni hajdučki prijestupi i zločini narušavali su ustaljeni red i postojeću organizaciju života⁶⁷. Napadi hajduka na ribare, zakonite zastupnike prava na ribolov uz južnoistarsku obalu, izazvali su veliki revolt i otpor siromašnih ribara kojima je to bio jedini izvor prihoda.

VIII. Boravak hajduka u Puli prema podacima iz katoličkih matičnih knjiga

Iako je, kako je već spomenuto, broj hajduka u Puli i okolici povremeno - prije svega u prvoj fazi njihovog naseljavanja - bio vrlo velik, u gradskim matičnim knjigama nema osobito mnogo podataka o njima. Izrijeком se, naime, spominju svega nekoliko puta.

Početkom listopada 1671. u Puli je umrla 15-godišnja Kata, hajdukinja (*Haiduca*), bez sakramenata, jer se nije na vrijeme pozvalo svećenika. Pokopana je u franjevačkoj crkvi⁶⁸.

Luka, sin Vuka Vidakovića iz Perasta i njegove supruge Ivane, kršten je u Puli sredinom listopada 1671. Za oca stoji da je bio hajduk (*Haiduco*)⁶⁹.

U rujnu 1695. umrla je, pak, 50-godišnja Dafina, također hajdukinja (*Aiduca*), ali pravoslavne vjere (*di rito greco*), te je pokopana u pravoslavnoj crkvi (*sepolta nella Chiesa de Greci*)⁷⁰.

IX. Zaključak

Stajalište mletačkih rektora prema hajdučkim prijestupima nije bilo jedinstveno. Rašporski je kapetan, potaknut državnim i diplomatskim potrebama, bio sklon popuštanju, a puljski knez-providur zalagao se za energičnije mjere u suzbijanju njihove nedjela. Problematično je bilo pitanje nadležnosti nad hajducima, oko čega su se dvojica rektora brzo

⁶⁷ Isti, Hajdučka epizoda, *nav. dj.*, str. 152.

⁶⁸ DRŽAVNI ARHIV U PAZINU (dalje: HR-DAPA), *Liber Mortuorum* (dalje: LM), 266, 7. X. 1671.

⁶⁹ HR-DAPA, *Liber Baptizatorum*, 242, 15. X. 1671.

⁷⁰ Isto, LM, 267, 11. IX. 1695.

sukobila, unatoč činjenici da je od 1592. rašporski kapetan imao upravnu i sudsku vlast nad svim kolonistima⁷¹.

Kada je 1674. puljski knez-providur osudio na progonstvo napadače na brod lošinjskog kapetana Šime Gladulića, rašporski je kapetan pred Senatom opet pokrenuo pitanje nadležnosti nad novim stanovnicima u južnoj Istri. Senat je stao na njegovu stranu i početkom studenog iste godine potvrdio da sudska nadležnost nad hajducima pripada isključivo rašporskom kapetanu⁷².

Tijekom 1675. u službenim pismima i porukama istarskih rektora Senatu vijesti o hajducima postaju sve rjeđe, a 1676. sasvim nestaju⁷³. Hajdučki harambaša i bokeljski uskok Bajo Pivljanin polovicom 1674. otišao je u Ravne Kotare i nastanio se u Zadru, a potom su za njim otišli i drugi hajduci s obiteljima⁷⁴. Oni malobrojni koji su još ostali u Istri bili su smješteni u Puli i Peroju. Bajo Pivljanin još je jednom došao u Istru, u ljeto 1675., ali je mletačka vlada zapovjedila rašporskom kapetanu da ga vrati u Dalmaciju⁷⁵.

Dok su zbog prijestupa počinjenih u Istri hajduci prije bježali u Dalmaciju, sada se nakon pljačke ili ubojstva u Dalmaciji sklanjaju kod svojih preostalih rođaka u Istri. Nad njima mletački predstavnici više nisu mogli vršiti strogi nadzor, pa su, pogotovo privremeno, hajduci-prijestupnici uspijevali zametnuti trag.

S vremenom su hajduci potpuno nestali iz Istre. God. 1728., nakon dugotrajnih sporova, Ližnjanci su dobili natrag parcele koje im je Senat bio oduzeo 1673. kako bi ih dao hajducima⁷⁶. Kasniji povijesni izvori iz Istre hajduke ne spominju.

Za hajdučko naseljavanje južne Istre bile su vezane vrlo specifične društvene, gospodarske, političke, kulturne i vjerske pojave, koje su i inače pratile višestoljetna preseljavanja etnički različitih mletačkih podanika. Hajdučko naseljavanje pripada prolaznim migracijskim kretanjima: harambaše su često naglašavale činjenicu da hajdučke obitelji u Istru nisu stigle svojevoljno, nego naredbom najviše vlasti, pa je logično da se

⁷¹ Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 225.

⁷² Senato Rettori, *nav. dj.*, str. 29.

⁷³ Miroslav BERTOŠA, Hajduci u južnoj Istri, *nav. dj.*, str. 136.

⁷⁴ Isti, Neki podaci o hajducima, *nav. dj.*, str. 128.

⁷⁵ Senato Rettori, *nav. dj.*, str. 34.

⁷⁶ Miroslav BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 227.

nisu uspjeli prilagoditi postojećim životnim uvjetima. Unatoč određenim sličnostima s nekim drugim pokušajima naseljavanja doseljenika u Istri, hajdučka kolonizacija imala je i neke posebnosti koje se ni u jednom drugom slučaju nisu ponovile.

Nastojanje da se provede organizirana seoba hajduka u Puljstinu bila su potaknuta gospodarskim, populacijskim i diplomatskim potrebama⁷⁷. Ali, pokretački su motivi obaju strana bili suprotni: hajduci su očekivali povlašteni položaj u vezi s oslobađanjem od poreza, carina i polufeudalnih obveza, pravno priznavanje određene autonomije, neograničenu slobodu kretanja i nemiješanja mletačkih vlasti u njihove poslove, posebice u pomorsku i kopnenu trgovinu s okolnim državama. Mletačka Republika na to nije ni pomišljala: udaljavanjem hajduka iz Risna htjela je izbjeći diplomatski konflikt s Osmanlijama, nastaviti kolonizirati Istru i hajduke uklopiti u istarske gospodarske ratarsko-stočarske strukture. Senat, pak, nije imao povjerenja u hajduke i njihovo ratničko umijeće nije htio iskoristiti za obranu Puljštine, unatoč činjenici da su zbog opasnosti od gusara Mlečani morali dovoditi vojnike čak iz Dalmacije i udaljenih italjskih pokrajina. Budući da su hajduci bili zaslužni zbog dugogodišnjeg ratovanja u službi Venecije, Senat im je htio priznati privremeni povlašteni status, ali pri tome nije napuštao zamisao da ih što prije izjednači s ostalim novim doseljenicima. To su i razlozi zbog kojih su Mlečani pokušavali smiriti žestoke izljeve hajdučkog nezadovoljstva izazvane odbijanjem njihovih zahtjeva. Kada su se hajduci, suprotno odlukama mletačkih rektora, počeli baviti krijumčarskom trgovinom i napadati ribarske i ostale brodove koji su plovili vodama južne Istre, vlast je reagirala strogim mjerama: dala je zapaliti hajdučki brod i organizirati istrage i sudske procese.

Međutim, najteže poglavlje hajdučke kolonizacije Puljštine nedvojbeno predstavljaju sukobi sa starosjediteljima⁷⁸. Već je sam dolazak hajduka u Pulu stvorio specifičnu atmosferu, jer je ukupni broj doseljenika (njih oko 700) nadmašivao broj starosjeditelja (prema podacima Knjige krštenih iz 1674., u gradu je tada obitavao 541 stanovnik)⁷⁹. Budući da su se hajdučke obitelji u Puljštini mogle smjestiti samo na štetu starog žiteljstva, sukob je dobio naglašenu društvenu i gospodarsku podlogu. Iako su sporovi između starosjeditelja i pridošlica postojali i ranije, tek su

⁷⁷ Miroslav BERTOŠA, *Hajdučka epizoda, nav. dj.*, str. 156.

⁷⁸ Usp. Isti, *Istra između zbilje i fikcije*, Zagreb 1993., posebice poglavlje *Kratka povijest ne-suživota*, str. 89.-92.

⁷⁹ Slaven BERTOŠA, *Život i smrt u Puli, nav. dj.*, str. 86.

dolaskom hajduka poprimili toliko velike razmjere da su ugrozili osnovne norme ustaljenog života na tom području⁸⁰.

Hajduci u južnoj Istri nisu uspjeli radom na dobivenoj zemlji osigurati vlastiti izvor prihoda, pa su odustali od pokušaja trajnog naseljavanja u Puljštini i u većim skupinama počeli napuštati Istru. Uglavnom su se vratili u stari kraj iz kojeg su stigli, a neki su utočište potražili u hrvatskim zemljama pod Austrijom⁸¹.

⁸⁰ Miroslav BERTOŠA, *Hajdučka epizoda*, *nav. dj.*, str. 157.

⁸¹ Isti, *Istra: Doba Venecije*, *nav. dj.*, str. 230.

Slaven BERTOŠA

**THE CULTURAL-ANTROPOLOGICAL ASPECTS OF
BRIGAND'S SETTLING OF THE SOUTHERN ISTRIA
(1671-1676)**

The immigration of *hajduks* to Pula and its surroundings represents a characteristic episode of organized colonization, which gives a detailed insight into a very complicated mechanism of such movements and explains the causes of many unsuccessful attempts to situate the colonists in Istria. Although the special regulations and performed ample arrangements were introduced, during the colonization, accommodation and integration of immigrants into the Istrian conditions, numerous insuperable problems and conflicting situations have appeared. About brief stay of *hajduks* in Istria, particularly about their famous leader Bajo Nikolić Pivljanin, in historical professional literature there was much fragmentary information. Because of its intensity, this episode affects many essential problems of contemporary Venetian Istria, from land questions, economic initiative of Istrian inhabitants, defence organization of city of Pula and its surroundings, suppression of smuggling, economic and judicial relationships between *Serenissima* and its subjects, to the relationships between locals and immigrants who settled Istria during organized and unsolicited movements. The aspirations to realize an organized colonization of *hajduks* in Istria were stimulated by economic, population and diplomatic necessities, but in this process promoting motives of both sides were diametrically opposite. Considering the meritorious service of *hajduks* because of long-standing warring for the Republic of Venice, its Senate was ready to offer them a privileged status, but did not give up of its plan to equalize *hajduks* with other immigrants as soon as possible.